

Практика Великої Палати Верховного Суду: вплив на судову систему

Вступ

Важливість забезпечення сталості та єдності судової практики не викликає сумніву. Як ви всі знаєте, саме перед Верховним Судом відповідно до частини 1 статті 36 Закону «Про судоустрій і статус суддів» поставлено завдання щодо забезпечення сталості та єдності судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

У Висновку № 20 (2017) КРЄС про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону підкреслюється, що однакове та уніфіковане застосування закону обумовлює загальнообов'язковість закону, рівність перед законом та правову визначеність (пункт 1). Втім, КРЄС також звертає увагу, що, з іншого боку, потреба в забезпеченні єдиного застосування закону не має ані призводити до негнучкості такого закону й до необґрунтованих обмежень у відповідному розвитку законодавства, ані ставити під сумнів принцип суддівської незалежності (пункт 1).

Отже, у контексті належного формування судової практики необхідно розрізняти три складові:

- 1) однакове та уніфіковане застосування закону, досягнення єдності судової практики;
- 2) забезпечення розвитку права, зокрема судової практики, здатності адекватно відповідати на зміни в очікуваннях суспільства;
- 3) дотримання принципу суддівської незалежності.

1. Досягнення єдності судової практики

ЄСПЛ також неодноразово звертав увагу, що право на справедливий суд (стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) пов'язане з вимогами щодо єдиного застосування закону.

У Висновку № 20 (2017) КРЄС зазначено, що неодноразове ухвалення судових рішень, які суперечать одне одному, може створити ситуацію юридичної невизначеності, що спричинить зменшення довіри до судової системи. Єдине застосування закону обумовлює довіру громадськості до судів та покращує громадську думку стосовно справедливості та правосуддя (пункт 6).

1.1. Судовий прецедент

КРЄС у Висновку № 20 (2017) зазначила, що існують формальні, напівформальні та неформальні механізми щодо ролі судів у забезпеченні послідовної судової практики (пункт 15). До формальних належить власне здійснення повноважень судами, зокрема прийняття ними судових рішень, до

напівформальних – наприклад, регулярні зустрічі суддів різних рівнів, до неформальних – консультації суддів з метою встановлення консенсусу з різних питань права, безперервна правова освіта та тренінги.

Водночас найбільш потужним інструментом досягнення єдності судової практики є судовий прецедент.

Термін «прецедент» (від лат. *praecedens* – попередній) має багато значень, хоча всі види прецедентів призначені для того, щоб їх дотримувалися тією чи іншою мірою у судовій практиці.

Цей термін використовується насамперед у контексті:

- 1) судового прецеденту в англосаксонській правовій сім'ї (країн «загального права»);
- 2) судового прецеденту у романо-германській правовій сім'ї (країн «континентального права»);
- 3) переконливого судового прецеденту.

Застосовують термін «прецедент» також в інших випадках, однак ці є найбільш поширеними і важливими.

1.1.1. Судовий прецедент в англосаксонській правовій сім'ї

Рецепція римського права та кодифікація наполеонівської епохи зробили європейське право досить визначеним. Натомість в Англії не було ані такої рецепції, ані писаного права у всій його повноті, що й призвело до створення доктрини англосаксонського прецеденту¹.

Англосаксонський прецедент характеризується тим, що він вважається певною мірою обов'язковим принаймні для судів нижчих інстанцій.

Цей прецедент базується на доктрині, яка дістала назву «*stare decisis et non quieta movere*», або скорочено «*stare decisis*», що означає «слідування вирішеному раніше».

Втім, не слід думати, що такий прецедент буде діяти довічно чи що він може бути подоланий лише тією ж інстанцією, яка його прийняла, або вищою інстанцією (*overruling*). Так, існує техніка «механізму розрізнення» (*tool of distinguishing, technique of distinguishing*), за якою суди нижчих інстанцій не застосовують прецедент із посиланням на певні відмінності в обставинах справи. Крім того, прецедентне рішення вважається обов'язковим лише в частині аргументації, з якої виводиться певне правило, принцип, підхід («*ratio decidendi*»), застосування якої

---

¹ Див.: Кросс Р. Прецедент в англійском праве. Под общей редакцией доктора юридических наук, профессора Ф.М. Решетникова. – М. – 1985. – С. 34.

призвело до вирішення справи вищим судом тим чи іншим способом за даних конкретних обставин. Решта прецедентного рішення, зокрема і правові позиції, сформульовані судом «між іншим» (мають назву «*obiter dictum*»), не є обов'язковою. При цьому єдиного загальноновизнаного способу відокремлення *ratio decidendi* від *obiter dictum* не існує², тому таке відмежування може бути нелегким³.

Суди зазвичай наважуються відхилитися від прецеденту, якщо вважають, що він застарів, не відповідає новим потребам суспільства, якщо застосування прецеденту призвело б до небажаних результатів, або якщо дійдуть висновку про його помилковість⁴. Водночас певна умовність «загальнообов'язковості» англосаксонського прецеденту призводить до того, що такі прецеденти мають різну «вагу» – прецедент, що був неодноразово підтверджений, вважається «вагомішим» за той, що підтверджувався рідше чи не підтверджувався надалі взагалі.

Отже, застосування англосаксонського прецеденту не є ані однозначною, ані легкою справою.

Втім, оскільки Україна належить до країн континентального права, то зупинятися на цьому надалі навряд чи варто.

1.1.2. Судовий прецедент у романо-германській правовій сім'ї

Аналогів прецедентним рішенням в описаному вище значенні у країнах континентального права немає і бути не може. Причиною є принципова різниця у підходах правових систем: у країнах загального права використовується метод індукції – від окремого до загального, тоді як у країнах континентального права застосовують метод дедукції – від загального до окремого⁵.

Іншими словами, в англосаксонських країнах правило створюється шляхом вирішення низки справ зі своїми відмінностями в обставинах, і на цій базі з часом виводиться більш загальне правило, яке охоплює певну категорію життєвих

² Див.: Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії (теоретико-правовий аспект). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. – К. – 2002. – С. 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2002/02mbvtpa.zip>.

³ Див.: Slapper G., Kelly D. The English legal system. – 2004. Cavendishpublishing. – P. 90. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://books.google.com.ua/books?id=KmxSfyA79oC&pg=PA81&lpg=PA81&dq=too+rigid+adherence+to+precedent+may+lead+to+injustice&source=bl&ots=bWAWHeSGxU&sig=KWfclzv7vs411_SzO8Dklhzdjiw&hl=ru.

⁴ Див.: Algero M.G. The sources of law and the value of precedent: a comparative and empirical study of a civil law state in a common law nation // La. L. Rev. – 2005. – vol. 65. – P. 786.

⁵ Див.: Herman S. The fate and future of codification in America // Am. J. Legal Hist. – 1996. – vol. 40. – P. 417 – 418.

ситуацій. Натомість у континентальному праві вважається, що закон містить всеохоплююче регулювання, яке застосовується судами в окремих справах.

Звідси і якісна різниця між співвідношенням закону та судової практики: у континентальному праві судова практика «додає» до закону, а в загальному праві навпаки: закон «додає» до судової практики. Тому, незважаючи на збільшення законодавчого матеріалу і відмову від неухильного дотримання прецеденту у країнах загального права та підвищення правотворчої функції судів у країнах континентального права, роль законодавчих та судових органів у зазначених правових системах може скільки завгодно зближуватись, але ці два підходи не можуть бути ототожнені, доки існує зазначена різниця між співвідношенням закону та судової практики. Відповідно, і судові прецеденти у цих правових системах істотно відрізняються і не можуть бути зведені один до одного.

Під судовим прецедентом у романо-германській правовій сім'ї розуміється інститут усталеної судової практики (*jurisprudence constante*), який є інструментом правотворчості судів країн континентального права.

Суди країни континентального права за усталеним уявленням не можуть прецедентом створювати норми права. Але правотворення не обмежується встановленням текстів норм, а включає в себе і інтерпретацію, тлумачення закону⁶. Йдеться, звичайно, не про так зване офіційне тлумачення, а про тлумачення у судовій практиці, без якого правозастосування є неможливим. Таке тлумачення, що дається судом при розгляді справ, не має загальнообов'язкової сили і має значення лише для сторін у цих справах.

Водночас якщо інтерпретація щодо певного правового питання поширюється настільки, що стає загальноживаною – усталеною, то можна казати про здійснення правотворення судовою практикою. Дійсно, якщо виходити з того, що право діє саме так, як його «здійснюють», тобто як і наскільки його буде дотримано (право як «закон у дії»⁷), то можна дійти висновку, що встановлення правила поведінки не слід зводити до словесної форми закону, натомість потрібно включати до цього поняття і тлумачення. З цього випливає правотворча функція усталеної судової практики. Тому усталена судова практика є джерелом права країн романо-германської правової сім'ї, зокрема України.

Такий самий механізм працює і при заповненні судами прогалін у законодавчому регулюванні, доки вони не будуть заповнені законодавцем.

---

⁶ Див.: Попов Ю. Суддівське правотворення на прикладі регулювання відносин щодо неукладених угод // Юридичний радник. – 2005. – № 5. – С. 36. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://popov-yuyu.narod.ru/14_suddivske_pravotvorenniya.htm.

⁷ Див.: Циппеліус Р. Юридична методологія. К. – 2004. – С. 17.

Істотною відмінністю континентального прецеденту від англосаксонського є те, що останній може бути створений одним судовим рішенням, тоді як континентальний прецедент створюється більш демократично – завдяки появі низки судових рішень⁸, тобто не нав'язується «зверху», а виникає якщо не внаслідок консенсусу⁹, то принаймні внаслідок сприйняття правової позиції значною частиною юридичної спільноти.

1.1.3. Переконливий (авторитетний) прецедент

У країнах обох правових сімей існує і спільний для них вид прецеденту – так званий переконливий (авторитетний) прецедент (*persuasive precedent*): окремі судові рішення, які самі собою не створюють прецеденту ані в англосаксонському, ані в континентальному значенні, однак з огляду на авторитетність суду, що їх прийняв, істотно впливають на практику інших судів, хоча й не є обов'язковими для них.

Зокрема, прецедент, створений судом нижчої інстанції, може мати значення переконливого прецеденту для суду вищої інстанції. Переконливий (авторитетний) прецедент може створюватись і рішенням іноземного суду та впливати на практику національного суду.

Важко переоцінити і роль переконливого (авторитетного) прецеденту при застосуванні міжнародних договорів різними національними судами, для яких не існує вищого «наднаціонального» суду. Тому застосування переконливих (авторитетних) прецедентів, а також їх модифікація чи відхилення від них в інших переконливих прецедентах стають першими кроками перед тим, як роль судових рішень у таких справах стає схожою з роллю судових рішень за доктриною *jurisprudence constante*.

До переконливих (авторитетних) прецедентів належать і прецеденти ЄСПЛ. Коли ЄСПЛ вирішує справу за участю, скажімо, України, то таке рішення є обов'язковим для України (наприклад, сплатити заявнику гроші). Водночас правові позиції, сформульовані ЄСПЛ при вирішенні справи, не мають загальнообов'язкового характеру, але застосовуються як переконливий прецедент. Так, в Англії Палата Лордів у справі «Лідс сیتی консул проти Прайс та інших» у 2006 році¹⁰ сформулювала підхід щодо пріоритету у застосуванні в національних судах національного права над застосуванням прецедентної практики ЄСПЛ. У цьому

⁸ Див.: Knight K.M. The total and absolute pollution exclusions are neither total nor absolute, at least for now: *Doerr v. Mobil oil corporation* // *Loy. L. Rev.* – 2001. – vol. 47. – P. 1165.

⁹ Див.: Markel A.W. Law in translation: Language, Legitimacy and Conflicts of Law // *Ariz. Att'y.* – 2008. – vol. 44-JUN. – P. 28.

¹⁰ *Leeds City Council v. Price and others and others* [2006] UKHL 10.

рішенні також підкреслюється, що національні суди не повинні без вагомій причини розбавляти чи ослаблювати впливу прецедентної практики Страсбурга (пункт 87 рішення). При цьому якщо суд певної країни не враховує правових позицій ЄСПЛ, то такий суд створює ризик, що в майбутньому ЄСПЛ прийме рішення у справі проти країни суду. Це підсилює вплив рішень ЄСПЛ як авторитетних прецедентів.

У країнах континентального права переконливими (авторитетними) прецедентами є окремі рішення вищих судів, які створюють підґрунтя для подальшого формування усталеної судової практики.

Як зазначено у пункті 14 Висновку № 20 (2017) КРЄС, навіть одне рішення верховного суду, яке було ухвалене з метою встановити прецедент, може вважатися авторитетною судовою практикою.

Отже, і рішення Верховного Суду мають силу переконливого (авторитетного) прецеденту.

2. Діалектика єдності судової практики та забезпечення її розвитку

У контексті якості закону та його визначеності КРЄС у Висновку № 20 (2017) із посиланням на рішення ЄСПЛ у справі «Борісенко та Єреванян Базальт лтд проти Вірменії» (*Borisenko and Yerevanyan Ltd v. Armenia*, № 18297/08) звернув увагу, що хоча визначеність є надзвичайно бажаною, вона може також призвести до надмірної негнучкості, а закон мусить не відставати від обставин, що змінюються.

КРЄС у Висновку № 20 (2017) підкреслив (пункт 24) важливість існування механізмів, здатних виправляти непослідовності практики суду. Такі інструменти можуть включати, наприклад, звернення до великих палат або більших колегій, коли практика стає неоднаковою або коли можливим є скасування попереднього прецеденту.

Тому, звичайно, ані континентальний прецедент, ані англосаксонський, ані авторитетний прецедент не дає можливості забезпечити повної правової визначеності, стовідсоткової передбачуваності судових рішень. Завжди зберігається можливість того, що у певній справі суд відступить від попереднього прецеденту і вирішить справу інакше, ніж можна було б очікувати виходячи з попередньої судової практики.

Втім, не слід і намагатися досягти повної правової визначеності, тому що така визначеність стала б на заваді розвитку права. Дійсно, існує діалектична суперечність між правовою визначеністю і розвитком права¹¹.

¹¹ Див.: Re E.D. Stare Decisis // F.R.D. – 1979. – vol. 79. – P. 509.

Насправді є потреба у певному розумному ступені правової визначеності, не більше. Із цим завданням справляються обидві доктрини прецеденту.

У рішенні від 18 січня 2001 року у справі «Чепмен проти Сполученого Королівства» (*Chapman v. the United Kingdom*, заява № 27238/95, пункт 70) ЄСПЛ наголосив, що в інтересах правової визначеності, передбачуваності та рівності перед законом він не повинен відступати від попередніх рішень за відсутності належної для цього підстави.

У пункті 49 Висновку № 11 (2008) про якість судових рішень Консультативна рада європейських суддів вказала, що судді повинні послідовно застосовувати закон. Однак, коли суд вирішує відійти від попередньої практики, на це слід чітко вказувати в рішенні.

З метою забезпечення єдності та сталості судової практики причинами для відступу від висловленого раніше висновку можуть бути вади попереднього рішення чи групи рішень (їх неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість); зміни суспільного контексту, через які застосований у цих рішеннях підхід повинен очевидно застаріти внаслідок розвитку суспільних відносин у певній сфері або їх правового регулювання. Такі висновки сформульовані в численних постановках Великої Палати Верховного Суду¹².

Водночас зазначені міркування не повинні стримувати Верховний Суд, зокрема Велику Палату, якщо виявиться, що попередня практика, навіть усталена, призводить до несправедливих, нерозумних результатів. Якщо суди, в тому числі вищих інстанцій, у минулому припустилися помилок і це спрямовує практику на несправедливе вирішення справ, то такі помилки мають бути виправлені.

Слід також мати на увазі, що українське суспільство дуже динамічно змінюється. Тому змінюються і уявлення щодо належного та справедливого. Верховний Суд, зокрема Велика Палата, не повинні залишатися осторонь таких процесів, тому що інакше не будуть виправдані очікування суспільства щодо функцій судової системи.

КРЄС у Висновку № 20 (2017) зазначила (пункт 30), що зміни в суспільстві можуть викликати необхідність нового тлумачення закону і, таким чином,

---

¹² Див.: постанови Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2018 року у справі № 823/2042/16 (пункти 43-45), від 5 грудня 2018 року у справах № 757/1660/17-ц (пункти 43-44) і № 818/1688/16 (пункти 44-45), від 15 травня 2019 року у справі № 227/1506/18 (пункт 54), від 29 травня 2019 року у справі № 310/11024/15-ц (пункти 44-45), від 21 серпня 2019 року у справі № 2-836/11 (пункт 24).

призвести до відмови від прецеденту, який вже існує. При цьому така відмова має бути обґрунтована в рішенні (пункт 31).

Звичайно, рівень правової визначеності у країнах континентального права знижується, якщо погіршується якість законодавства, як це і спостерігається протягом багатьох років у праві України. Мінливість законодавства не сприяє правовій визначеності. Якість закону залишається невисокою. За таких умов зростає правотворча роль вищих судових інстанцій, які мають надавати належне тлумачення закону з позицій розумності та справедливості. У цьому відношенні судам належать широкі повноваження, включаючи навіть тлумачення закону *contra legem* – всупереч «букві» закону, але відповідно до «духу» закону або законодавчої системи загалом.

3. Забезпечення єдності судової практики та незалежність суддів

КРЕС у Висновку № 20 (2017) зауважила, що судді країн континентального права керуються судовою практикою, особливо вищих судів, чії повноваження включають забезпечення єдності судової практики. При цьому суди нижчих інстанцій не є формально обмеженими рішеннями вищих судових інстанцій. Однак, як правило, суди нижчих інстанцій керуються рішеннями вищих судів у подібних справах (пункт 12).

Тож чи повинен суддя обов'язково дотримуватися висновків вищих судів?

Відповідно до статті 126 Конституції України незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Отже, жодні правові висновки, зокрема і Верховного Суду, не можуть бути обов'язковими для суддів.

Відповідно до частин 5, 6 статті 13 Закону «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. При цьому висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. Отже, висновки ВС (у тому числі й ВП) не є обов'язковими для судів, а лише мають враховуватися ними.

Якщо суддя першої або другої інстанції не згоден із висновком ВП, то він може і повинен відступити від нього, бо інакше рішення судді буде неправосудним (не відповідатиме його внутрішньому переконанню). У цьому разі суддя має врахувати висновок ВП – тобто викласти його в своєму рішенні і пояснити, чому він вважає за необхідне відступити від нього.

Як зазначає КРЄС у Висновку № 20 (2017), обов'язок щодо мотивування відходу від прецеденту, встановленого вищим судом, покладається на суд нижчої інстанції, який вирішив відійти від прецеденту. У сторін має бути право оскаржити таке судове рішення. Якщо вищий суд погоджується з аргументацією нижчого, відповідна судова практика має бути змінена (пункт 35).

Дійсно, кожний суддя, якому відома правова позиція вищої судової інстанції з того чи іншого питання, не може не брати її до уваги, як виходячи з авторитетності вищої судової інстанції, так і з огляду на можливе оскарження та скасування його рішення¹³. Водночас ситуація, за якої суддя, наприклад, першої інстанції, не погоджуючись із позицією ВС, приймає своє рішення всупереч цій позиції, ризикуючи наступним скасуванням свого рішення, є нормальною, такою, що відповідає Конституції, і навіть є необхідною. Без цього судова практика не зможе нормально розвиватися.

КРЄС у Висновку № 20 (2017) наголошує, що суддя, який діє добросовісно та постійно відходить від сталої судової практики, надаючи обґрунтування, не повинен позбавлятися мотивації розвивати судову практику. Це не може призводити до дисциплінарних санкцій (пункт 39).

Звичайно, від таких випадків слід відрізнити випадки, коли суддя у різних справах замість послідовного дотримання певної правової позиції (хоча б і такої, що суперечить позиції ВС) довільно змінює її – таке імовірніше свідчить або про низьку кваліфікацію, або про вплив на діяльність судді корупційних чинників і прийняття ним свідомо неправосудних рішень. За такі дії суддів слід притягувати до відповідальності.

Якщо ж суддя, погоджуючись із правовою позицією ВС, приймає своє рішення відповідно до такої позиції, то він робить це не через обов'язковість рішення ВС, а тому, що позиція ВС, на думку судді, базується на законі та відповідає принципам розумності та справедливості.

Крім небезпеки прийняття неправосудних рішень, вимога до суддів неухильно слідувати висновкам ВП призведе до стагнації права, бо судді першої і другої інстанцій першими стикаються з життєвими ситуаціями (зокрема, новими, яких ВП і ВС ще не передбачають), у яких застосування висновку ВП (заснованого на попередніх життєвих ситуаціях) може призвести до несправедливих результатів.

Водночас для суддів касаційної інстанції передбачений інший механізм запобігання неправосудним та несправедливим рішенням і механізм розвитку практики, з одного боку, та забезпечення єдності судової практики – з другого. У

---

¹³ Див.: Callens C.P. Louisiana civil law and the Uniform Commercial Code: interpreting the new Louisiana U.C.C.-inspired sales articles on price) (p.1668) // Tul. L. Rev. – 1995. – vol. 69. – P. 1668.

разі незгоди з висновком ВП судді ВС усуваються від вирішення справи шляхом передачі її на розгляд ВП. При цьому касаційний суд у складі ВС, передаючи справу до ВП, в ухвалі мотивує, чому він дійшов висновку про необхідність відступити від висновків ВП.

4. Напрями розвитку практики у постановах Великої Палати

ВП спрямовує розвиток судової практики насамперед у напрямі справедливості, розумності, добросовісності.

При цьому в сучасному світі помітно підвищуються стандарти добросовісної поведінки, принцип добросовісності втілюється у вимогах враховувати права та інтереси інших осіб, дбайливо ставитися до них.

Застосування цих принципів не означає, що суд має нехтувати законом. У більшості випадків ці принципи досягаються належним тлумаченням законодавства, його переосмисленням та застосуванням наукових підходів.

4.1. Так, за радянських часів вважалося, що у процедурі переговорів щодо укладення договору не існує жодних правовідносин: доки особи не уклали договір, права та обов'язки сторін не виникли. Цей підхід різко дисонує з підходом, відомим у Європі і в світі вже більше 100 років. За ним і на переддоговірній стадії сторони повинні діяти правомірно, зокрема поводитися добросовісно, розумно враховувати інтереси одна одної, утримуватися від недобросовісних дій чи бездіяльності. Прояви таких обов'язків та недобросовісної чи нерозумної поведінки є численними і не можуть бути визначені у вичерпний спосіб. Зокрема, недобросовісну поведінку може становити необґрунтоване припинення переговорів, пропозиція нерозумних умов, які завідомо є неприйнятними для контрагента, вступ у переговори без серйозних намірів (зокрема, з метою зірвати укладення договору з третьою особою, наприклад із конкурентом недобросовісної сторони переговорів), нерозкриття необхідної контрагенту інформації тощо. Якщо особа порушила обов'язки добросовісної поведінки, то настає переддоговірна відповідальність.

Такий підхід уже знайшов відображення у постановах Великої Палати (від 19 травня 2020 року у справі № 910/719/19 (провадження № 12-18гс20), від 29 вересня 2020 року у справі № 688/2908/16-ц (провадження № 14-28цс20)). Він став можливим завдяки широкому розумінню загальних положень ЦК України, зокрема щодо принципу добросовісності та правил про відповідальність за завдану шкоду.

4.2. Іншим прикладом є зміна усталеного раніше підходу, що в разі прострочення повернення кредиту з позичальника стягуються і проценти за наданий кредит, і санкції за порушення грошового зобов'язання.

Велика Палата звернула увагу, що поведінка боржника не може бути одночасно і правомірною, і неправомірною. Оскільки норми про сплату процентів за наданий кредит належать до регулятивних, то такі проценти є платою за надану можливість правомірно не повертати грошові кошти протягом певного часу, на який наданий кредит. Отже, проценти як плата стягуються лише за період, на який кредит надавався, тобто за період до прострочення боржника. Після прострочення проценти як плата не стягуються, а настає відповідальність за порушення грошового зобов'язання.

Тим самим усунений несправедливий перекокс. Адже «звичайна» юридична чи фізична особа – кредитор після прострочення могла стягнути з боржника лише санкції за порушення грошового зобов'язання, а банк – ще й проценти як плату за кредит, який на новий строк не надавався.

4.3. Виходячи з прояву принципу справедливості у його негативному аспекті – як недопущення стимулювання зловживань, посилення соціальної нерівності і спрямованість на неправовий та непрозорий перерозподіл основного національного багатства – землі, Велика Палата дійшла висновку, що відповідне законодавство слід тлумачити таким чином, що за наявності двох або більше осіб, які бажають отримати земельну ділянку державної чи комунальної власності в оренду, право оренди такої земельної ділянки підлягає продажу на конкурентних засадах (земельних торгах).

4.4. Уявлення про добросовісність та критерії добросовісності можуть змінюватися з часом, зокрема і під впливом появи певних нових факторів. Так, запровадження реєстру прав на нерухоме майно та реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців потребує з'ясування впливу доступності інформації з реєстрів на характеристику добросовісності чи недобросовісності осіб. Велика Палата, зокрема, дійшла висновку, що якщо право особи зареєстроване, то інша особа, яка пізніше уклала правочин щодо набуття речового права на нерухоме майно, що є несумісним із зареєстрованим правом, не може вважатися добросовісною (постанова ВП від 31 березня 2020 року у справі № 610/1030/18 (провадження № 14-436цс19)).

4.5. Принцип справедливості застосовується як у матеріальних, так і в процесуальних правовідносинах. Наприклад, Велика Палата дійшла висновку, що за наявності спору розгляд подання державного чи приватного виконавця про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, за правилами статті 335 ГПК України не забезпечує учасникам судового провадження дієвої, реальної можливості надання суду своїх доказів та аргументів, як того вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод за наявності спору про право (право на справедливий

суд). Тому Велика Палата дійшла висновку, що за наявності спору розгляд подання державного чи приватного виконавця здійснюється за правилами позовного провадження.

5. Оприлюднення судової практики

Сьогодні ми будемо багато говорити про практику ВП ВС. Мої колеги зупиняться на деяких позиціях Великої Палати. Я ж наостанок хотіла б звернути увагу на те, що робить ВС для інформування суддів і професійної спільноти про свої позиції.

Верховний Суд приділяє значну увагу питанням оприлюднення судової практики. На сьогодні вже на постійні основі ми щомісяця оприлюднюємо дайджест Великої Палати, а також огляди практики кожного касаційного суду. Окремо оприлюднюємо тематичні між'юрисдикційні дайджести, а також здійснюємо переклад і щомісячно оприлюднюємо огляд практики Європейського суду з прав людини.

Верховним Судом вживаються заходи, спрямовані на використання потенціалу цифрових технологій для забезпечення єдності судової практики. У XXI столітті будь-яка сфера діяльності не лише у приватному, а й у державному секторі має поєднуватись із використанням алгоритмів, які можуть прискорити, оптимізувати, покращити процеси роботи. Судова сфера не є винятком.

З урахуванням наведеного Верховний Суд у співпраці з міжнародними партнерами завершує підготовку Базу правових позицій Верховного Суду, яка дасть змогу забезпечити автоматизований добір правових позицій Верховного Суду. Аналогів таких програм на сьогодні в Україні немає, а в світі вони існують у поодиноких державах.

Початок роботи цієї Базу, до якої передбачається створення загального доступу, плануємо у I півріччі 2021 року. Вважаємо, що це буде значний крок уперед у доведенні до відома всіх зацікавлених суб'єктів (суддів, адвокатів, прокурорів, юристів) інформації щодо застосованих Верховним Судом підходів до вирішення судових справ.

Не менш важливим є спілкування між суддями та іншими правниками. Верховний Суд завжди був відкритий та брав активну участь у різних комунікаційних заходах. Цей рік, навіть попри карантин, не став винятком. Спілкування наразі відбувається в онлайн-форматі. Із квітня Верховний Суд разом із Асоціацією правників та іншими партнерами проводить вебінари з практики Суду. За нашими підрахунками, у них взяли участь або подивилися в записі вже близько 300 тис. правників.